

נשים חוקרות בחינוך

זהות מקצועית מורכבת

חנה עזר

תקציר

המיקוד במחקר זה הוא בנשים חוקרות, בשל ריכוזן הגבוה במכללות לחינוך, ומתוך זווית הראייה המגדרית, הרואה בנשים כוח משמעותי בשוק העבודה בכלל ובאקדמיה בפרט. זהו מחקר איכותני מן הסוג של מחקר נרטיבי ממוקד, הבוחן עשרים ואחד סיפורי חיים מקצועיים ממוקדים של המשתתפות במחקר, העוסקות כולן בהכשרת מורים ומלמדות במכללות לחינוך. בהיותן כזה, בוחן המחקר הנרטיבי את סיפור חייהן המקצועי של המרואיינות, בהקשר ממוקד של היותן מרצות-חוקרות במכללות יהודיות, חילוניות, לחינוך.

הנרטיבים המקצועיים-מחקריים של המרואיינות הוצגו במחקר זה באמצעות שלוש תימות מרכזיות: (א) תפיסת הפרקטיקה במחקר מהבחינות הבאות: המניעים למחקר, התפתחותן כחוקרות, מחקר מכונן בהתפתחות המקצועית שלהן וקשיים במחקר; (ב) תפיסת זהות, או 'האני' שלהן כאנשי אקדמיה חוקרים וכנשים-חוקרות; (ג) תפיסת מחקר באופן כללי ובהכשרת מורים באופן ספציפי.

תפיסת הפרקטיקה במחקר

הנשים החוקרות, שרואיינו למחקר הנוכחי, עוסקות בפרקטיקה המחקרית לצד הוראה והכשרת מורים במכללות לחינוך. סיפור היותן חוקרות בפועל מתחיל במניעים למחקר, עובר דרך דגמים שונים של התפתחותן כחוקרות ודרך מחקרים שנתפסו כמחקרים מכוננים בקריירה המחקרית שלהן, ומעלה קשיים בפרקטיקה שלהן במחקר.

המניעים החיצוניים כרוכים בתחילת הדרך המחקרית במסגרת הפורמלית שבה פועלת החוקרת, דהיינו לימודי הדוקטורט או התואר השני, ובהמשך – בסביבת העבודה שלה, המורכבת מהמכללה כארגון המשדר ציפיות לעריכת מחקר ולהתקדמות בדרגות הקידום, וממסגרת ההוראה המחייבת את מי שמנחה סטודנטים בעבודת מחקר לערוך מחקר בעצמה, ועד דרבון חיצוני של עמיתים בצוות מחקר, הסוחפים את החוקרת ומניעים אותה להיות מעורבת במחקר. נראה אם כך שהמניעים

למחקר בקרב החוקרות במכללות לחינוך הם בחלקם חיצוניים, כאלה המתבטאים במסגרות פורמליות של לימודים מתקדמים בתחילת דרכן, ובהמשך – בלחץ המוסדי לדרגות קידום ולעריכת מחקר. מצד שני, לא נפקד מקומם של המניעים הפנימיים, הנובעים מתוך להט עצמי לעסוק במחקר.

ניתן לזהות אצל החוקרות מגמות שונות של התפתחות: חלק גדול מהן חזרו לספסל הלימודים ולמחקר בשלב מאוחר בחייהן המקצועיים, לאחר שהיו שנים רבות מורות או יועצות חינוכיות במערכת החינוך. הללו מדגישות התפתחות מאוחרת ומעידות על עצמן שהן "פורחות מאוחר" Late bloomers. חלקן – מעידות על התפתחות ממחקר אינטואיטיבי למחקר מושכל, שיטתי ועצמאי, בעיקר דרך תחנות פורמליות בהתפתחות המקצועית – התואר השני והתואר השלישי. רק שתיים ראו את המחקר כהתפתחות טבעית ורציפה שלהן כחוקרות באקדמיה. האחרות, כאמור, הגיעו למחקר בשלב מאוחר בחייהן המקצועיים, ואצל רובן הפך לחלק בלתי נפרד מעיסוקן בהכשרת מורים, כאשר הן חוקרות את סביבת עבודתן, כל אחת בתחומה ובפרדיגמה מחקרית שונה. מעניינת ההתפתחות אצל רבות מהן מהפרדיגמה הכמותית, המסורתית, שהודגשה בעבודות המסטר והדוקטורט שלהן, לפרדיגמה איכותנית, שכבשה לעצמה מקום משמעותי בחייהן המקצועיים, והן עתה חוקרות איכותניות והמחקר הוא אורח חיים עבורן.

ניתן אפוא לראות שלוש מגמות בהתפתחות המקצועית של המרואיינות כחוקרות: א. מעבר מחוקרת שולית, אינטואיטיבית, לחוקרת מנוסה, שהמחקר הוא אורח חייה. מגמה זו מאפיינת את מרבית המרואיינות ב. התפתחות טבעית בתוך האקדמיה – מסטודנטית חוקרת לחוקרת תוך כדי עבודה בהשכלה הגבוהה. מגמה זו מאפיינת מיעוט מבין המרואיינות ג. מעבר מדגש במחקר כמותי לדגש במחקר איכותני. מגמה זו מאפיינת רבות מן המרואיינות. מן המגמות שתוארו לעיל נראה שהמרכזית מביניהן בקרב המרואיינות במחקר זה היא המעבר מחוקרת שולית, אינטואיטיבית, לחוקרת מנוסה, החוקרת היום כאורח חיים, כשאיירועים מכווננים בחייהן המחקריים היו בעיקר עבודות המחקר הגדולות שערכו במסגרת לימודי התואר השני והשלישי.

החוקרות מצביעות על קשיים בעצם עריכת המחקר, כגון הזמן שחסר למחקר, חוסר המימון לשעות מחקר במכללות ובדידותו של החוקר. אחדות מדברות על הצורך בעמיתים ראויים למחקר ומצביעות על אי זמינות חוקרים שהם לרוחן כעל קושי בביצוע מחקרים שיתופיים. לבסוף, יש המדברות על חוסר בשיח חוקרים ובבמות לדיונים על מחקרים שנעשו. הקשיים משתרעים אפוא על מנעד רחב, מקשיים פיזיים של זמן, מקום ורגיעה, לקשיים איכותיים הקשורים לרמת החוקרים העמיתים ועד לקשיים הקשורים לבדידותו של החוקר וחוסר בקהיליית שיח חוקרת ותומכת.

זהות – תפיסת 'אני כחוקרת'

במחקר הנוכחי עולות שתי זהויות של חוקרות בחינוך: זהות כ"חוקרת במהותה" וזהות כ"חוקרת צנועה, צעירה". עם זאת, ללא קשר לזהות העצמית כחוקרת, המחקר עבור כולן נתפס כיישומי, ונובע מתחום עיסוקן. במלים אחרות: כולן מזהות את עצמן כבעלות תכונות של חוקרת השואבת את מחקרה מתחום עיסוקה, וככאלה ששתי הזהויות שלהן – המקצועית כמרצה וכבעלת תפקיד בהכשרת

מורים והמחקרית כחוקרת – שזורות זו בזו. החוקרות הללו, שרואות את המחקר כחלק ממהותן, הן אלה שתופסות עצמן כמי שאוהבות להתבונן, לבחון התנהגויות, לראות כיצד אנשים פועלים ולפרש את התנהגויותיהם. אלה המגדירות עצמן כחוקרות צנועות, או אפילו ככאלה שאינן חוקרות גם אם מעורבות במחקר, חוזרות על המשפט: "התואר חוקרת גדול עלי", והן לדידן "עושות מחקר", ולא "חוקרות".

לנשים החוקרות במחקר זה אין תפיסה החלטית, חד-משמעית, בנוגע לזהותן כנשים-חוקרות, ולא ניתן היה לזהות תפיסה ברורה של כולן יחד על עצם היותן נשים חוקרות. התגלטה שונות בין המרואיינות בנוגע לתפיסת הזהות הנשית. לשאלה "האם יש משמעות לכך שאת אישה-חוקרת" התגובות נעו בין התייחסות למגדר כגורם מעכב ומשפיע בקריירה המחקרית, דרך התייחסות למעמדה כאשה חוקרת בסביבת העבודה, ועד התייחסות משווה לתכונות נשיות וגבריות והקשר שלהן למחקר. שלוש מן המרואיינות הציגו את המגדר כגורם שעיקב והשפיע על התקדמות הקריירה שלהן, בפרט בתחום המחקרי. שתיים אחרות ציינו שעתה הזמן הוא נוח למחקר, כי הילדים כבר לא בבית, ומתוך זה ניתן להניח מבחינת סדר העדיפויות, שהמשפחה והילדים קדמו לכל עיסוק אחר. "אשה-חוקרת", "אשת חינוך", "מרצה וחוקרת, זה לא נטו חוקרת, כמו מי שעוסק במחקר נטו" - אלה הם מקצת התייגים שתייגו המרואיינות את מעמדן כנשים חוקרות בסביבה שבה המחקר הוא חלק מן המקצוע, או לפחות נדרש להיות חלק מן המקצוע. באופן כללי, הנטייה הייתה להדגיש שאין הבדל באופן כללי בין גברים לבין נשים, שכן היום הכל שוויוני. בכל זאת, בלטה אמביוולנטיות בתפיסת ההבדל בין גברים לבין נשים בכל הקשור למחקר, שנעה בין חוסר יכולת לנקוט עמדה בסוגיה זו, לבין התלבטות ושינוי דעה תוך כדי ריאיון. נראה אפוא שהמרואיינות לא היו נחרצות בתפיסתן בנוגע להבדלים בין גברים לבין נשים, וגם הנחרצות שביניהן סייגו את דבריהן בהתלבטות אם אכן אין הבדל לא רק בחשיבה וברגישות, אלא גם בהתייחסות הסביבתית אל "מחקר נשי".

תפיסת מחקר

המחקר נתפס באופן כללי כאתגר אינטלקטואלי, והוא במהותו כמו ציור של פיקסו, המאפשר פרשנויות, מזוויות ראייה שונות, ולפי הבנתו של המתבונן. המחקר נתפס כחלק בלתי נפרד מתחום הכשרת המורים, ולמעשה – מחייב את מכשיר המורים בעבודתו, משום היותו כלי ללמידה, להתפתחות מקצועית, להשבחת איכות ההוראה ולהשתלבות בקהיליית מכשירי המורים. בנוסף, הוא חלק מעבודת ההוראה של מורה בבית הספר, ולפיכך – מחויב מכשיר המורים לשמש כמודל של חוקר עבור הסטודנטים אותם הוא מכשיר להוראה. אנשי הסגל החוקרים מסייעים גם במיצובו של המוסד המכשיר מורים כמוסד אקדמי בהשכלה הגבוהה. סוג המחקר המתאים להכשרת מורים הוא במהותו המחקר האיכותני, ורוב המרואיינות עברו מפרקטיקה של מחקר כמותי במהלך עבודת הדוקטורט לפרקטיקה של מחקר איכותני. עם זאת – השילוב בין הפרדיגמה הכמותית לבין זו האיכותנית הוא הנכון, לדעת מרבית המרואיינות, והן רובן משתמשות בו במחקריהן היום.